

Susitikimo teologija Birutės Pūkelevičiūtės „Metūgėse“

ERNESTA JUKNYTĖ

Vilniaus universitetas, LT-01513 Vilnius

El. paštas: ernesta.juknyte@gmail.com

Straipsnyje analizuojamas teologinis-biblinis kūrinio aspektas. Kūno – ne tik kaip biologinės, bet ir sakralų dėmenį turinčios, santykį su *kitu* kuriančios, biblinės ir teologinės atminties įgyjančios substancijos – problema pasirodė itin paranki ir vaisinga gilinantis į kritikų ne kartą apmąstytą erotiškumo, moteriškumo ir kitų jų semantiniams laukui artimų temų sklaidą „Metūgėse“. Nurodant ir aptariant kūrinio sąsajas su konkrečiais bibliniais tektais, stebint ir interpretuojant iš teologinio diskurso atėjusių įvaizdžių, krikščioniškos liturgijos elementų ir jos kalbos variacijas, jų sampynas su mitologiniais vaizdiniais, siekiama atskleisti „Metūgėse“ ryškėjančius kuriančios modernios sąmonės santykio su krikščioniška tradicija pavidalus.

Raktažodžiai: modernioji religinė sąmonė, kūniškumas, erotiškumas, transformacija, deformacija, susitikimo tikrovė, „Giesmių giesmė“, motinystė, pagoniškoji pasaulėjauta, krikščioniška tradicija, Dievo vaizdinys

IVADAS

Birutė Pūkelevičiūtė – vienas savičiausių ir stipriausių poetinių balsų tiek išėivijos, tiek Lietuvos literatūrinėje terpėje. Nors pati poetė yra išreiškusi norą likti nuošalėje ir nebūti priskirta kuriai nors literatūrinei kartai: „<...> būta išėivijoje žemininkų, būta ir nužemintųjų, bet aš nei įsižeminau, nei nusižeminau; netapau nei bežeme, nei mažazeme, nes mano žemė nebuvo žemiška“¹, kritikų recepcijoje ji siejama su žemininkų karta. Pirmasis tokią paralelę nubrėžė Algimantas Mackus. Recenzuodamas debiutinę Liūnės Sutemos knygą „Tebūnie tarytum pasakoj“ ir žvelgdamas į ją ankstesnės egzodo moterų poezių kūrybos kontekste, jis prakalbo apie naująją moterų poeziją, kurios viena ryškiausių figūrų (kartu su Liūne Sutema) jam atrodė esanti B. Pūkelevičiūtė. Abiejų poezių kūrybą recenzentas įvardijo kaip nutolusią nuo įprastos moterų poezių tradicijos ir atsistojusią „arčiau jaunosios poezijos sparno (Nagys, Nyka-Niliūnas, Kėkštas, Bradūnas, Šlaitas ir kt.)“². A. Mackaus užčiuoptą sąsają su žemininkų karta vėliau patvirtino Viktorijos Daujotytės-Pakerienės, Rimvydo Pakalniškio, Rimos Pociūtės ir kitų apie B. Pūkelevičiūtę rašiusiųjų svarstymai,

¹ *Poezijos kryžkelės. Dialogai apie dvi poezijos šakas Lietuvoje ir išėivijoje*, sudarytojas R. Pakalniškis, V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994, p. 181.

² A. Mackus, *Ir mirtis nebus nugalyta*, V.: Vaga, 1994, p. 283.

ir jie leidžia mums B. Pūkelevičiūtės poetinę kūrybą matyti moderniosios poezijos horizonte. Modernios sąmonės judesiai „Metūgėse“ pirmiausia skleidžiasi formos lygmeniu: epinė knygos stilistika liudija poetės vadavimąsi iš tarpukario lietuvių poezijos dainiškumo bei retorikos kanonų ir atliepą avangardo literatūrų tendencijoms. Šią mūsų mintį patvirtina Vytautas Kubilius monografinėje studijoje apie B. Pūkelevičiūtę: „Debiutinėje knygoje <...> jaunos autorės neslėgė literatūrinė atmintis, varinėjanti jau nusistovėjusios stilistikos kūrindomis <...> Ji išsinėrė iš eiliuoto ketureilio rėmų, privalomų pradedantiems poetams, paskelbusi tik vieną tokio tipo eilėraščių³. Turint galvoje B. Pūkelevičiūtės sąsajas su žemininkais, svarbu akcentuoti, kad poezijos formos transformacijos buvo ir šios kartos siekiamybė. Mūsų svarstymui svarbesnės esti tos modifikacijos, kurios ryškėjo turinio plotmėje ir kuriomis reiškėsi poetinės sąmonės originalumas ir savitumas. Jose taip pat galima atpažinti bendruosius žemininkų realizuotus poetinio išsakyimo principus. „Metūgėse“ neraudama dėl prarastos Tėvynės, čia taip pat nerasime ir hiperbolizuotos jausminės egzaltacijos. Emocinis pradai stiprus, bet tekstuose jis reiškiasi vaizdais ir sodriomis vizijomis, realiomis ir pasakiškomis, buitinės ir magiškos erdvės sampynomis, sutelkiančiomis tiek impresionistinei, tiek ekspresionistinei literatūros tradicijai artimas metaforas. Varijuojant šiomis metaforomis modeliuojamas ir mūsų analizei pasirinkto, „Metūgėse“ svarbiausio, meilės, atvirumo jai, moteriškumo ir motinystės, poetinio „Aš“ santykio su savuoju kūnu semantinis laukas.

Birutė Ciplijauskaitė, rašydama apie B. Pūkelevičiūtės „Metūges“, yra teigusi, kad šia knyga poetė „užsirekomendavo kaip reto originalumo, didelės drąsos rašytoja, visai naujos poetinės kalbos kūrėja“⁴. Kaip atliepas šiai minčiai nuskamba kultūrologės R. Pociūtės teiginys, tarsi paaiškinantis ir praplečiantis teiginio „nauja poetinė kalba“ reikšmę: „Pūkelevičiūtė buvo pirmoji moderniosios poezijos kūrėja, ne varijavusi stereotipinį moteriškumą, pagrįstą tradicinės kultūros vaizdiniais, bet išgryninusi modernią, jau apskritai Vakarų kultūrai būdingą perspektyvą, tai, kas buvo pokario Europos kultūros tendencijos, ir tai, kas tiesiogiai – kaip Walto Whitmano poetinė filosofija – buvo perimta iš Amerikos kultūros“⁵. Tačiau moderniosios poezijos tendencijas atliepanti kūniškumo, meilės temos refleksija iševijoje nebuvo priimta itin palankiai. Pačios poetės teigimu, „*Metūgių*“ pasirodymui klimatas buvo skaudžiai neprielankus“⁶. „Metūgės“ buvo kritikuojamos dėl ryškios erotiškumo linijos, nusidriekusios per daugelį poetinių tekstų. Kazys Bradūnas, recenzuodamas „Metūges“ „Literatūros lankuose“, pripažino ir palankiai įvertino jų savitumą, aktualizuodamas žodžio ekspresyvumo ir naujos žinomų temų refleksijos aspektus, tačiau itin kritiškai atsiliopė apie knygoje besiskleidžiančius meilės temos realizavimo principus: „Kas labiausiai šią knygą išskiria iš kitų mūsų poečių kūrybos, tai tas daugelį knygos lapų užgulęs sunkus ir nuogas nesuvaldomos aistros tvaikas. Viena tik Salomėja Nėris šiuo atžvilgiu galėtų būti lyginama su Pūkelevičiūte. Bet kai Salomėjos Nėries kūryboje šios rūšies tematika yra daugiau atsitiktinė, tai Pūkelevičiūtės knygoje ji duoda visą charakterį. Aplamai mūsų poečių labiausiai išdainuotas yra meilės motyvas. Tik kai dauguma jų vis dėlto ir čia pajėgė neprarasti

³ V. Kubilius, *Birutė Pūkelevičiūtė – aktorė ir rašytoja*, V.: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004, p. 31.

⁴ B. Ciplijauskaitė, *Birutė Pūkelevičiūtės vieta šių dienų moterų poezijoje*, *Naujasis židinys*, 1995, Nr. 2, p. 129.

⁵ R. Pociūtė, *Pūkelevičiūtės „Femina“: žemės ženklų nepasidalijimas*, *Modernizmas lietaus šaly*, V.: Homo liber, 2006, p. 75.

⁶ B. Pūkelevičiūtė, *Žvilgsnis į Metūges – po 44 metų*, *Metūgės*, V.: Baltos lankos, 1996, p. 7.

lietuviškai kaimietiško kuklumo, meilės žodį dangstydamas įprastine žaliųjų rūtų simbolika, tai Pūkelevičiūtė prieš mus drastiškai atsistoja su visai nauja šio motyvo egzotika: grubia, tropiškai karšta, grėsmingai egzaltuota. Biologinis pradas ir nežabotas vitališkumas gožte užgožia ištusis eilėraščius⁷. Pacituotasis recenzijos fragmentas leidžia spręsti, kad juslingumo, erotiškumo refleksija „Metūgėse“ K. Bradūno buvo suvokta kaip absoliutus biologiškas. Poeto išsakytoje kritikoje aiškiai girdimas platoniško dualizmo, stipriai paveikusių filosofinę bei teologinę mintį ir giliai įsišaknijusio estetinėje plotmėje, atgarsis. Atvirai eksponuojamas kūno skleidžiamas erotiškumas K. Bradūno pristatomas kaip opozicija moteriškam kuklumui, aiškiai pasisakant pirmojo nenaudai. Vėliau, rašydama apie B. Pūkelevičiūtės „Metūges“, V. Daujotytė-Pakerienė sakys, kad konservatyvus požiūris į erotinę poezijos vaizdiniją buvo vienas veiksnių, lėmusių neadekvatų „Metūgių“ suvokimą.

Kūniškumo, erotiškojo pradmens sklaidą „Metūgėse“ akcentavo ir vėliau apie knygą rašiusieji, bet jų pasisakymuose jau ryškėjo kitokios „Metūgių“ refleksijos gairės. Minėtų B. Ciplijauskaitės, V. Daujotytės-Pakerienės, V. Kubiliaus ir kitų autorių svarstymuose erotiškumo eksponavimas vertinamas kaip vienas modernios sąmonės raiškos būdų, kaip naujo, iki tol neegzistavusio moters vaizdinio formavimo priemonė⁸. Taip pat pastebimos kūniškumo, moteriškumo temų sąsajos su bibliniais, ypač „Giesmių giesmės“, motyvais, poetės suartintos krikščioniškos liturgijos ir pagoniškų ritualų asociacijos. Šios itin taiklios, tačiau tik paskiros, fragmentiškos įžvalgos apie „Metūgių“ paraleles su krikščioniška tradicija tapo paskata dar kartą atsigrežti į „Metūgių“ poetinį pasaulį. Šią paskatą sustiprino ir pačios poetės noras, išsakytas tekste, skirtame antrajam „Metūgių“ leidimui: „Lyg didžiulis debesis tada užslinkdavo <...> geliantis geismas sukurti savo pavidalu Dievą, kuris vakarais sėdėtų su tavim ant slenksčio“⁹.

Atsilepiant į pačios poetės liudijimą ir į kritinę „Metūgių“ recepciją, aktualizavusią krikščioniškų įvaizdžių sklaidą jose, tarpdisciplininė literatūros ir krikščioniškos teologijos, literatūros ir Biblijos santykio problematika šiame svarstyme buvo pasirinkta kaip parankiausia prieiga gilesnei minėtų įvaizdžių analizei, bandymui suvokti jų gyvybingumą ir įžvelgti tas transformacijas, kurias sąlygojo poetiškai realizuota asmeninė tikėjimo, santykio su krikščioniška tradicija patirtis.

KŪNAS – SUSITIKIMO SU KITU ERDVĖ

Į „Metūgių“ poetinį pasaulį įvedantis *moto*, kuriuo pasirenkamas sakinyš iš Walto Whitmano poezijos „Jeigu kūnas nėra siela, kas tada yra siela“, kaip integralus knygos komponentas, yra svarbi nuoroda, išryškinanti esminę B. Pūkelevičiūtės poetinių tekstų problematiką. Pati poetė jau minėtame tekste antrajam „Metūgių“ leidimui šią problematiką nusako kaip kūno ir sielos ryšį: „Knygai buvau įrašiusi motto, kuris per klaidą spaustuvėje nubyrėjo. Tai buvo Walto Whitmano sakinyš: „Jeigu kūnas nėra siela, kas yra siela?“ Šitaip aš tada galvojau (galvoju panašiai ir dabar) apie kūno ir sielos vienybę“¹⁰. Turint galvoje taip nusakytą „Metūgių“ problematiką, prie jų vis dėlto artinamasi laikantis fenomenologiškai suvoktos

⁷ K. Bradūnas, B. Pūkelevičiūtės ir V. Kazoko pirmosios knygos, *Literatūros lankai*, 1953, Nr. 3, p. 30.

⁸ Monografijoje apie B. Pūkelevičiūtę V. Kubilius taip nusakė „Metūgėse“ veikiančios moters naujumą: „„Metūgių“ eilėraščiai teigė naują moters tipą, neįprastą lietuvių poezijai, kur mergelė lelijėlė, drovi svajotoja, egzaltuotai sentimentali, tegalėjo ilgesingai laukti pasakų karaliūno. Čia moteris pati ateina, pasirenka ir veikia, alkana ir apimta plėšrios aistros. <...> Ji nebestovi vyro šešėlyje kantriai laukdama malonės, o pati puola nužiūrėtą grobį, įpratusi plėšikauti pakelėse“ (V. Kubilius, op. cit., p. 36–37).

⁹ B. Pūkelevičiūtė, op. cit., p. 8.

¹⁰ *Ibid.*, p. 8.

teksto ir jį skaitančiojo pozicijos: laikinai atsitraukti nuo visų ankstesnių teksto vertinimų bei įžvalgų ir vėl atsigręžti į juos tikrinant pačiais tekstais juose ryškėjančias nuostatas.

Atidus įsiskaitymas į knygos *moto* įtvirtina B. Pūkelevičiūtės akcentuotą sielos ir kūno vienybės problematikos sklaidą „Metūgėse“, bet sykiu ir koreguoja šią nuostatą. Jei į klausimą, kas yra siela, atsakoma per kūno tarpininkavimą, galima just, kad poetės mintijimas krypta būtent kūno aktualizavimo link. Taip „Metūgėse“ užmezgama kūno sudvasinimo, jo transformacijos į sakralųjį lygmenį problema, kuri toliau sprendžiama B. Pūkelevičiūtės prozoje ir knygoje „Atradimo rudo“. Kūnas poetės suvokiamas ne kaip sielos kalėjimas, ne kaip jos kapas. „Metūgių“ poetiniai subjektai savo kūną dažniausiai patiria per *kito* priartėjimą, todėl kūnas poetės regimas kaip susitikimo vieta. Gilių, aistra ir geismu persmelktų tarpusavio santykių ir patirčių vieta. Tokia kūno suvoktimi „Metūgių“ autorė užmezgė pozityvų santykį su krikščioniška tradicija ir jos suformuluota kūniškumo traktuote. Ties šiuo teiginiu vertėtų stabelėti ir jį išskleisti. Straipsnio įvade trumpai užsiminėme, kad platoniškas dualizmas, gili perskyra tarp kūno ir sielos, kūno neigimas, išaukštinant dvasinį pradą, krikščioniškai tradicijai iš tiesų padarė nemenką įtaką. Ribotumo potyriai (liga, amžius, taip pat ribotas gebėjimas pažinti) neretai skatino nuomonę, jog tikrasis žmogus esąs tai, kas sieliška ir dvasiška, todėl nemaža religinių autorių kalbėjo apie kūną kaip apie nuodėmių ir visokių blogybių šaltinį. Teologas H. Vorgrimleris pastebi, kad dualistinio mąstymo įtaka regima ne tik kai kuriose Senojo Testamento knygoje, bet ir Naujajame Testamente. Čia jas išryškina apaštalo Pauliaus ištaros: „Dualistinės, kūną nuvertinančios, žmogaus persidalijimo bei priklausomybės nuo instinktų psichologiniais stebėjimais besiremiančios tendencijos nenuneigiamai būdingos Pauliui; svarbi jo 'vidinio' ir 'išorinio' žmogaus perskyra, taip pat nuodėmei bei mirčiai atiduoto kūno atpirkimo viltis“¹¹. Tačiau krikščionybėje skleidėsi ir alternatyvi kūno ir sielos santykio suvoktis. Tomistinė filosofija įtvirtino žmogaus esminės substancinės vienybės įžvalgą, teigiančią kūną ir sielą esant būtinais ir neatsiejama žmogiškosios saviraiškos elementais. Dažnai buvo stengiamasi išlaikyti pusiausvyrą tarp kūno išaukštinimo ir paniekos jam. Kūno fenomenas sutelkdavo teigiamas ir neigiamas jo apibrėžtis. Vienas dykumos tėvų šv. Jonas Klimakas apibūdino kūną kaip savo sąjungininką ir savo priešą, kaip globėją ir išdaviką. Turėdamas galvoje Rytų ir Vakarų vienuoliškos literatūros kontekstą, italų sociologas P. Pisarra tvirtino, kad „tik klaidingai suprasta arba tyčia iškreipta krikščioniška tradicija gali vesti prie kūno ir pasaulio paniekos, nes erosas ir aistra nuvilnija nuo pirmo iki paskutinio Biblijos puslapio ir tai ne platoniška – iškūnyta meilė, tai ne blankios jausmų karikatūros, bet greičiau erosas kaip gyvenimas, kuris tampa iššūkiu mirčiai“¹². Neigiamo požiūrio į kūną paradoksalumą išryškina ir tai, kad krikščionybė kaip religija buvo įkvėpta stulbinančio slėpinio – įsikūnijimo, kai pats Dievas priėmė žmogaus kūną. Štai kodėl kūną galima mąstyti kaip susitikimo tikrovę. Dievas, savo esme būdamas visiškai nepasiekiamas žmogui, prisiima žmogišką prigimtį, tampa vienu iš žmonių tam, kad dieviškoji ir žmogiškoji realybės suartėtų. Kardinolas Josephas Ratzingeris sako: „Kaip mes galėjome susijungti su Dievu, jeigu Dievas nebūtų nusileidęs į žemės gelmes, kad suieškotų pražuvėlę avį? Kaip mes būtume galėję priartėti prie Dievo, jei pats Dievas nebūtų atėjęs pas mus?“¹³

¹¹ H. Vorgrimler, *Naujasis teologijos žodynas*, K.: Katalikų interneto tarnyba, 2003, p. 299.

¹² P. Pisarra, http://www.bernardinai.lt/parapija/straipsniai/2006_vasaris/pojuciai_ir_dvasingumas/ivadas.html

¹³ J. C. Ratzinger, *Questions about the structure of theology, Principles of Catholic theology. Building stones for a fundamental theology*, translated by Sister Mary Frances McCarthy S.N.D., San Francisco: Ignatius Press, 1987, p. 328.

Pokalbyje su Rimvydu Pakalniškiu B. Pūkelevičiūtė teigė, kad „Metūgėmis“ ji nebandžiusi prieš nieką sukilti¹⁴, vis dėlto jos išryškinta kūniškumo koncepcija aiškiai konfrontavo su platonizmo paveiktos teologinės minties, oficialaus religingumo teikiamomis sampratomis. Tokiu atveju, regis, turėtume kalbėti apie deformacinę literatūros ir teologijos ar literatūros ir Biblijos santykį, kuris kuriamas ardant ir griauinant įtvirtintas teologines tiesas ir bibliinius įvaizdžius. Tačiau turėdami galvoje pirminiu šaltiniu – Biblija – besiremiančią, todėl negatyvaus aspekto neturinčią kūno ir sielos santykio refleksiją, matome, kad kuriančioji sąmonė per konfrontuojantį, tam tikra prasme provokuojantį santykį su krikščioniška tradicija sąmoningai ar ne priartėja prie neiškreipto jos pavidalo ir permąsto jį asmeninės (taip pat ir religinės) patirties akiratyje. Tokį kūrybinį judesį jau galima įvardyti nebe deformacijos, bet transformacijos terminu, kuri pakankamai tiksliai suformulavo Dalia Čiočytė, kalbėdama apie literatūros ir Biblijos santykio tipus: „Archetipiniai Biblijos įvaizdžiai bei motyvai ne tiek sprendžia literatūros kolizijas, kiek jas rezonuoja: jie perkuriama naujuose literatūriniuose kontekstuose, jau ne analogiškuose bibliiniams (kaip imitacijos atveju), o nurodančiuose socialinės tikrovės (egzodo, okupacijos) dramatiškumą, tradicinio pasaulėvaizdžio irimą“¹⁵. Tad ne platonizmo persmelkta, bet tvirtą biblinį pagrindą turinčiame teologijos horizonte skleidžiasi susitikimo, santykio su *kitu* tikrovę liudijantis ir kūniškąsias patirtis telkiantys „Metūgių“ tekstai. Jau minėtasis teologas H. Vorgrimleris teigia, kad „<...> kūnas yra bet kokios komunikacijos priemonė, tad žmogiškosios sielos saviškos dydį lemia gyva-kūnio žmogaus buvimas kartu su kitais gyva-kūniais žmonėmis gyva-kūniame pasaulyje matas“¹⁶. „Metūgėse“ kūnų bendravimas taip pat pasirodo kaip vidujybės eksteriorizacija. Jis esti išorėje regimu ženklu to, kas neregima – sielų bendravimo. Kvietimas santykio patirčiai nuskamba jau pirmajame „Metūgių“ tekste: „Eiva į girią. / Čia tylu: / Juodos eglių šakos svyra iki žemės. Nečiulba / pokaičio sumigę paukščiai – tik tankumyne / garsiai plaka didelė miškų širdis“¹⁷. Tiesa, verta pastebėti, kad čia kūniškasis susitikimo aspektas nėra aktualizuojamas, bet senovine dviskaitos forma išreikštas kvietimas „Eiva į girią“ yra nuoroda į kūno atliekamą veiksmą, tad sykiu ir kūniškąją susitikimo patirtį, kurios intymumą implikuoja nuošalės, uždaros erdvės (miško tankmės) topika. Susitikimo, santykio vyksmą „Metūgėse“ inicijuoja moteris. Ji yra centrinė šios knygos figūra, sutelkianti savyje veržlų aistringumą ir geismingumą. Šie bruožai išryškina moters tapatybę, tačiau jie nekyla iš narciziško gėrėjimosi savimi ir savo kūnu. Jie visada nukreipti į *kitą*. Jais grindžiamas, formuojamas santykis su *kitu*, pirmiausia su mylimuoju, kuris ir yra tų potyrių įkvėpėjas, priimantis juos ir atsiliepiantis jiems savuoju geismingumu: „Mes išalkę vienas kito pražūties ir tykom / pirmo savo grobio kaip jauni vilkai“¹⁸. Eilėraščių erdvėje veikiančiųjų santykiai su daiktais taip pat nusakomi vyro ir moters ar nuotakos ir jaunikio ryšį apibūdinančiomis metaforomis. Viena iš eilėraščių medžių kirtimo veiksmas tampa savitu jungtųjų ritualu: nukirstos pušies virtimas implikuoja mylimųjų susijungimą, meilės aktą, kai mylimosios prisilietimas persmelkia mylimąjį, jos artuma patiriama prisilietimui atliepiančiu kūnu: „Staiga garsiai surinka pušis ir kranta į jauno / medkirčio glėbį. Jo rankom prabėga saldus / šurpulys, jo plaukai pakvimpa sakais. / Jis nebuvo dar nieko mylėjęs“¹⁹. Taip kuriama santykio tikrove B. Pūkelevičiūtė priartėja prie „Giesmių giesmėje“ – vienoje

¹⁴ *Poezijos kryžkelės*, p. 181.

¹⁵ D. Čiočytė, *Biblija lietuvių literatūroje*, V.: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999, p. 163.

¹⁶ H. Vorgrimler, op. cit., p. 299.

¹⁷ B. Pūkelevičiūtė, op. cit., p. 15.

¹⁸ *Ibid.*, p. 19.

¹⁹ *Ibid.*, p. 25.

poetiškiausių Senojo Testamento knygų – besiskleidžiančios meilės ir dviejų mylimųjų susitikimo apoteozės. Miegancio mylimojo figūra „Antrojoje Balandžio pilnatyje“ sujungia poetinį tekstą su „Giesmių giesmės“ kontekstu: „Mano mylimasis tebemiega. / Jau švinta ir už lango švilpauja margi / strazdai. / Miegok. / Aš vadinu tave savąja Neramybe, nes jokio / kito vardo tau nesurandu. / Miegok“²⁰. „Giesmių giesmės“ simbolikos esama ir eilėraštyje, kuriame aktualizuojamas jungtvių metafora išreikštas santykio su aplinka aspektas: „Sutemus atsirita vyno statinės. Plačios ir samanotos. / Trūksta surūdiję lankai, jauni / kalviai nusijuosia šikšnines prikyštes. Jų / dantys neregėto baltumo. / Tokią naktį stiprios rankos nustumia velkę. / Švysteli pasagų ugnys, vyšnių sodai par- / klumpa ant kelių“²¹. Šio teksto įvaizdžiuose galima justi polifonišką kelių kultūros tekstų sąsąuką. Viena vertus, jaunų ir stiprių, geriančių vyną kalvių įvaizdis primena analogiškas pasakų, legendų ar baladžių erdvėje veikiančias figūras. Tačiau sykiu tas pats įvaizdis, kuriuo „Metūgėse“ kuriamas gaivališkas vyriškumas, randa atliepą ir veriasi „Giesmių giesmės“ aistringumo horizonte. Parklupdytų vyšnių sodų metaforą, sustiprinančią ir pratęsiančią vyro ir moters kūniško susijungimo, meilės akto poetinę realizaciją, galima laikyti tiesiogine aliuzija į „Giesmių giesmę“, kurios komentaruose uždara sodo erdvė buvo aiškinama kaip jaunos merginos, o įžengimas į tą sodą – lytinio akto simbolis²². B. Pūkelevičiūtės moteris savo moteriškumą pirmiausia patiria per santykį su mylimuoju, o tik paskui per motinystę. Tuo ji taip pat artima „Giesmių giesmės“ mylimajai, kuri šioje Biblijos knygoje pristatoma kaip moteris, kaip sužadėtinė, o ne kaip motina. Šių dienų Biblijos tyrinėtojai teigia, kad tokios moters paveikslas to meto raštijos kontekste iš tiesų buvo neįprastas, kadangi Izraelyje vertinama ir gerbiama buvo motinystė, o ne moters moteriškumas²³. Moters vertė priklausė nuo jos motiniškumo. Tad „Giesmių giesmės“ tekstas iškelia tokią moters figūrą, kokios nėra visame Biblijos tekste. Remdamiesi šiomis įžvalgomis galėtume kelti prielaidą, kad dėl tokio išskirtinio moters vaizdinio Biblijos kontekste poetėi „Giesmių giesmės“ knyga buvo tokia svarbi. Žvelgdami į platesnę lietuvių moterų poezijos kontekstą, regime, kad „Metūgės“ susisieja su „Giesmių giesme“ ne tik pasaulėvaizdžio prasme, bet ir savo vieta kultūrinėje tradicijoje: „Metūgės“, kaip ir „Giesmių giesmė“ tarp kitų Biblijos knygų, išsiskyrė moterų poezijos, kur moteriškumo tema buvo skleidžiama labai atsargiai ir rezervuotai, pridengiant ją įvairiais įvaizdžiais, simboliais ir metaforomis, kontekste. Šį išskirtinumą V. Daujotytė-Pakerienė knygoje „Parašyta moterų“, svarstydama moterų poezijos raidos etapus, susies su naujo poezijos etapo pradžia.

„Metūgių“ dialogas su „Giesmių giesme“ ne visuomet skleidžiasi labai aiškiu ir akivaizdžiu, biblinį krūvį nešančiu pavidalu. Tokiais atvejais tekstų sąsajas patvirtina ne tiek konkretūs simboliai ar metaforos, kiek bendra jais kuriama teksto atmosfera. Eilėraštyje „Pavasarinė mugė“ tokia sąsaja galėtų būti pavasario laikas. Eilėraštyje jis, kaip ir „Giesmių giesmėje“, esti atgimimo, veržlumo, impulsyvumo metas. „Giesmių giesmėje“ pavasaris suvokiamas kaip meilės pabudimo, mylimojo ir mylimosios susitikimo laikas: „Kelkis, mano meile, mano gražioji, eik! Juk žiema jau pasibaigė, lietūs praėjo ir nučiuovo. / Gėlės pražydo žemėje, / atėjo metas vynmedžius genėti, / ir purplelis jau burkuoja mūsų šalyje“ (Gg 2, p. 10–12)²⁴. „Giesmių giesmėje“ į susitikimą

²⁰ Ibid., p. 19.

²¹ Ibid., p. 25.

²² R. E. Murphy, *The Song of the songs*, Philadelphia, 1990, p. 70.

²³ P. Tribble, Depatriarchalising in Biblical interpretation, *Journal of the American Academy of Religion*, 1973, Nr. 41, p. 43.

²⁴ Čia ir toliau „Giesmių giesmės“ ir kiti Biblijos tekstai cituojami iš: *Biblija, arba Šventasis Raštas*, ekumeninis leidimas, V.: Lietuvos Biblijos draugija, 2005.

kviečiama per kūnišką patyrimą: „<...> leisk man pamatyti tavo veidą / ir išgirsti tavo balsą, / nes tavo balsas toks mielas ir tavo veidas gražus“ (Gg 2, p. 14). Kiek kitu pavidalu kūniškoji patirtis skleidžiasi B. Pūkelevičiūtės tekste. Klausia, rega, lytėjimas, skonis – visi šie kūniški pojūčiai tarsi sutelkiami į vieną tekstą, norint išryškinti veržlumo, aistringumo patirtį: „Ėriukų skambalai, barzdoti piemenys, ožkų / geltoni sūriai, jaunos ūkininkės, karštas jų / alsavimas, nudegę rankos, aitraus medaus / puodynės, mėlynų žiedų krepšiai“²⁵. Tačiau susitikimo intymumo, kuris užsimezga pirmajame „Metūgių“ eilėraštyje, čia nebelieka. Erdvė iš nuošalios transformuojasi į viešąją. Vynas tampa visuotinio apsvaigimo, apsalimo simboliu: „Gerkit tirštą vyną – semki saujom ankstyvasias vyšnias / Tegul apšala jūsų lūpos, tegul apšala jūsų / širdys“. Analogišką svaigulio patyrimą regime ir „Giesmių giesmės“ tekstuose. Meilės svaigulys du įsimylėjėlius įsuka į ekstazę, kurioje trokštama ragauti, skonėtis, girdėti, regėti, liesti. Per tai atsiveria beribė eroso patirtis, kūniškumo pilnatvė, grožis ir dvasingumas. Meilės svaigulys lyginamas su vyno svaiguliu: „<...> tavo lūpos kaip geriausias vynas! / Teteka vynas švelniai mano mylimajam, / srovendamas pro lūpas ir dantis!“ (Gg 7, p. 10). Tuo tarpu B. Pūkelevičiūtės eilėraščiuose vynas, susimaišęs su purvu, įsirašo kaip judėjimo ir gyvybės simbolis, kraują pakeičianti substancija: „Mano gyslos tamsios, nes mano kraujas yra / vynas ir purvas“²⁶.

Erotinio pradmens vėrimasis pavasario laiku iškyla ir dar viename eilėraštyje, tačiau šiame tekste gamtinių stichijų šėlsmas turi ryškų prievartos žymenį: „Pavasaris išlenkia medžių šakas kaip lieknas / moteris. Parklupdo ant žemės. Vėl užlau- / žia --- / Balti jų liemenys virpa ir trūkčioja. / Ima lyti“²⁷. Jis ypač sutirštintas ir sustiprinamas paskutiniame eilėraščio posme, kur prievarta, akcentuojant kūnų nesusitikimą žyminčias nušalusio žiedo, karčių lūpų, nereikalingų rankų ir paklusnių žodžių metaforas, vis dėlto suvokiama pirmiausia kaip vidujinis, žmogaus tapatybę suskaldantis veiksmas. Prievarta čia vadinama melu: „<...> Tu žinai ir savo lovą: kūnas – nušalęs žie- / das, lūpos karčios, rankos nereikalingos. / Ir žodžiai – paklusnūs, ton pačion eilėn su- / rikiuoti. / Meluok“. B. Ciplijauskaitė yra rašiusi, kad moteris B. Pūkelevičiūtės poezijoje reiškiasi kaip dvilypė būtybė, kaip toji, kurioje slypi ir plėšrumas, ir nuolankumas: „Moteriškasis ‘aš’ įgauna vis daugiau plėšrių savybių ir nuolat sugretinamas su koku nors žvėreliu, idant neužmirštumėm, kad ji visų pirma gamtos sutvėrimas <...> Išlyginimui įterpiamas visai tradicinis, irgi feminisčių daug komentuojamas, nuo Penelopės atsekamas įvaizdis ‘veju į kamuolius švelnią vilną’“²⁸. B. Ciplijauskaitės aktualizuota perskyra leidžia pamatyti besiskleidžiančią antrąją moteriškumo formą. Tačiau atskirą sakinį sudarančiu imperatyvu „Meluok“ implikuojama pačios pasakotojos pozicija ir pasirinkimas, neigiamos konotacijos turinti nuostata tokio moteriškumo atžvilgiu, kuri vienokiu ar kitokiu pavidalu ryškės ir kituose „Metūgių“ tekstuose.

MOTERS FIGŪROS SKLAIDA. KRIKŠČIONIŠKOS IR PAGONIŠKOS VAIZDINIJS SAMPYNOS

Dviejų moteriškumo pavidalų refleksijos sklaidos analizę galėtume plėtoti motinystės sampratos akiratyje. Aistringo moteriškumo tema būtų neišbaigta, jei apie ją kalbėtume aplenkdami šį akiratį. Regis, ne visai teisingas buvo K. Bradūnas, teigdamas, kad „Metūgėse“ šį aspektą visiškai užgožia biologinio prado išaukštinimas: „Pūkelevičiūtės poezijoje biologinis moteriškumo pradas labai aiškiai nusveria antrąjį moterų kūryboje gausiai randamą motiniškumo pradą. <...> „Metūgėse“ jeigu retkarčiais užgriebiama ir ši tema, tai ji vystoma tik biologinio proceso plot-

²⁵ B. Pūkelevičiūtė, op. cit., p. 16.

²⁶ Ibid., p. 38.

²⁷ Ibid., p. 40.

²⁸ B. Ciplijauskaitė, Birutės Pūkelevičiūtės vieta šių dienų moterų poezijoje, p. 132.

mėję²⁹. Tiesa, kad motinystės tema „Metūgėse“ labai glaudžiai susijusi su moteriškumo, moters tapatybės temomis, tačiau pastarosios pirmosios neužgožia, o kaip tik suteikia savitumo, leidžia ieškoti motiniškumo temos sąsajų su bibliniais ir teologiniais kontekstais. Motinystės temos lauke B. Pūkelevičiūtė aktualizuoja moters vaisingumo ir nevaisingumo problemą. Ieškodama atsako į šį klausimą poetė kreipia savo žvilgsnį į pirminius šaltinius, sakydama, kad „šitai buvo pradžioje“. Biblinėje tradicijoje ryškėja nuostata, jog Dievas, sukūręs vyrą ir moterį, įsako jiems būti vaisingiems, daugintis ir pripildyti žemę. H. Vorgrimleris teigia, kad šis paliepimas neturėtų būti svarstomas vien tik biologinėje giminės tęsimo ir rūšies išlaikymo perspektyvoje³⁰. Tačiau ir šio aspekto negalima atmesti prisimenant Senajame Testamente besiskleidžiančią moters vaisingumo ir nevaisingumo traktuotę. Ne vienoje Biblijos knygoje galima surasti vietų, kuriose vaisingumas suvokiamas kaip ypatingas Dievo palaiminimas³¹. Tuo tarpu į bevaisę moterį buvo žiūrima kaip į tą, kuri yra netekusi Dievo malonės. B. Pūkelevičiūtė intuityviai priartėja prie šios Senajame Testamente tarpstančios tiesos ir perkuria ją savito pasaulėvaizdžio perspektyvoje. Vaisingumo pilnatvė poetės tekstuose veriasi gamtiškoje plotmėje. Iš bažnyčios erdvės atėjusios moterys regimos kaip tos, kuriose neslypi gimdymo galios: „Ateina špitolės moterys ir liesos jų rankos / virpa. Jos atkelia mergautinių skrynių dang - / čius: / Dūlėja nesuverptas linas. / Trupa pernykštė verba. / Ir vėl susičiaupia girgždančios spynos lyg / nebylės burnos / <...> Palaiminti tik pilnaviduriai žiedai <...> Palaimintas prakaitas. / Ir palaimintas – kraujas. / Nes šitai buvo pradžioje“³². Pilnavidurių žiedų, prakaito ir kraujo įvaizdžiais tekste kuriamas gyvybingumo laukas, opoziciškas sustigusių, nejudančią moteriškumo formą išreiškiančioms liesumo, dūlančio lino, surūdijusių spinų metaforoms. Neaistringos ir negeisingos moterys taip pat neapdovanosotais vaisingumo galia. Tokių moterų vaizdinio poetinė realizacija tampa sustigusių vaikystės angelų įvaizdis: „<...> Ir jaunos moterys. / Jų vaikystės angelai sustingę. Jie nepakelia / molio sparnų ir neišpučia skardinių trimitų“³³, o jų erotiškumas skleidžiasi sapno erdvėje, kuri modeliuojama pasakos principu kaip dvylikos brolių veikimo erdvė: „Ir jos sapnuoja dvylika stiprių savo brolių. / Jie įskelia ugnį juodais titnagais ir įpučia spragsintį laužą. / Dailūs jų pasakų broliai! / Sunkios sagtys nukaltos iš seno sidabro. Dir- / žai radoni ir platūs – pirmamečio briedžio / oda dar kvepia pievų žolynais ir eglė spygliais. / <...> Stiprūs jų broliai. Ir dideli. / Bet jų nėra“. Negeisingumas ir veržlumas susitinka lyg priešingi elementai, brėžiantys radikalią skirtį tarp tokių bruozus turinčių moterų ir jų susapnuotų brolių. Todėl sapno realybė neišsipildo, o susitikimo tikrovė eliminuojama ištara: „Bet jų nėra“.

Skirtingų moterų paveikslai išryškėja ir dviejuose skyriaus „Mano motinos“ tekstuose. Šiais paveikslais, kurie, tarsi užaštrinant jų opoziciškumą, išskyla skirtinguose tekstuose, taip pat poetiškai sprendžiama vaisingumo ir nevaisingumo problema. Pirmojo teksto moterys „didelės, tvirtos moterys. / Jų skruostai šiurkštūs kaip lietaus nuplakti / rudeniniai obuoliai / Temstant jos girdo ramių ganyklų gyvulius. / Paskui įbrenda drungnan ežeran ir iškelia iš / dugno sunkius tinklus. / Nuo jų alkūnių laša / įkaitęs vanduo“³⁴, o antrojo – „Bailios

²⁹ K. Bradūnas, B. Pūkelevičiūtės ir V. Kazoko pirmosios knygos, p. 30.

³⁰ H. Vorgrimler, op. cit., p. 585.

³¹ „Maitinsiesi savo triušo vaisiais. / Tu būsi laimingas, ir tau seksis, / Tavo žmona bus lyg vaisingas vynmedis / tavo namuose, / o vaikai – lyg vynmedžio atžalos / prie tavo stalo. / Taip bus palaimintas žmogus, / kuris pagarbiai bijo Viešpaties“ (Ps. 128, p. 2–4).

³² B. Pūkelevičiūtė, op. cit., p. 56.

³³ Ibid., p. 57.

³⁴ Ibid., p. 54.

kregždės --- / Nuo pirmų rugsėjo šalnų jos susisupa siel- / vartingom skarom <...> Jos tyliai nulipa prie tvenkinio ir skaito eiles. / Tvenkinys – graudi ir didelė ašara. / O jų rankos be-
jėgės. Ir siauros³⁵. Tai romantinio tipo moterys, tačiau regime, kad būtent pirmosioms, toms, kurių „plaukai – tirštas liepų medus. Pė - / dos plačios, o alsavimas kvepia saldžiais aje - / rais“ priskiriama gimdymo potenciala. Pirmasis tekstas savo pabaiga, kuri kuriama imituojant krikščioniškos liturgijos retoriką, įveda į Prasadėjimo slėpinį: „Šventas, Šventas Galingasis – kiekvienas / prasadėjimas yra be dėmės“. Tuo tarpu antrasis baigiasi laukimu, kurį žymi Advento įvaizdis. Gimimo įvykis čia tėra tik numanomas.

Mintis apie kiekvieno prasadėjimo bedėmiškumą galėtų būti suvokta kaip netiesioginė nuoroda į Mergelės Marijos figūrą. Ši asociacija akivaizdesnė viename iš skyriaus „Pavasarejant“ eilėraščių: „Tu pagarbinsi moteriškę ir pagarbinsi jos / ženklą – auksinį mėnesio pjautuvą ant jos / kaktos, nes aš esu pašventinta kaip derlinga / žemė sėjos rytą“³⁶. Tiesiogiai Mergelė Marija B. Pūkelevičiūtės poezijoje neminama, tačiau mėnulio ir derlingos žemės simboliai leidžia nubrėžti paralelę su „Giesmių giesmės“ mylimąja, o per ją – ir su Mergele Marija. „Giesmių giesmėje“ derlinga žemė tampa moters kūno simboliu, o dykumos tėvų raštuose Marija ne kartą yra lyginama su žeme, kurioje buvo pasodintas Dievo Žodis. Vienas dykumos tėvų sako: „O, moterie, naujoji Ieva, Tavyje išsipildo psalmės žodžiai: „Žemė davė savo vaisių“³⁷. Vaisingumo galia B. Pūkelevičiūtės poezijoje pašventina moterį, įveda ją į sakralumo plotmę: „Mano sąnariai ištirpsta / kaip sniegas ir mano iščius kaip aukso kie- / likas prisipildo saldaus ir karšto vyno. / Aš esu palaiminta tarp moterų“³⁸. Liturginės simbolikos ir kalbos variacijomis stiprinamas moters apvaisinimo rituališkumo įspūdis. Auksinio kieliko įvaizdis ir jo sugretinimas su moteriškomis iščiomis vėlgi labai glaudžiai siejasi su Mergelės Marijos figūra. Jos iščios, ypač Rytų Bažnyčios tradicijoje, neretai vadinamos šventuoju Graliu, per kurį pasauliui teikiama atpirkimo malonė. Biblinės atminties skleidimąsi tekste patvirtina ir eilėraštyje veikiančios moters ištarta frazė: „Aš esu palaiminta tarp moterų“. Pabrėžiant savosios tapatybės išskirtinumą, šia ištartimi parafrazuojamas Naujajame Testamente užrašytas Elžbietos pasveikinimas Marijai: „Tu labiausiai palaiminta iš visų moterų, ir palaimintas tavo iščių vaisius!“ (Lk 1, p. 42). Tačiau svarbu pastebėti tai, kad B. Pūkelevičiūtės sakralumas nėra tik grynai krikščioniškas. Moters kūno sulyginimo su žeme pavyzdžių galima rasti ir graikų mituose, senuosiuose Indijos tikėjimuose ir net islamiškuose tekstuose, kur moteris (tiesa, taip pat kaip ir biblinėje tradicijoje) vadinama lauku ir vynuogynu su vynuogėmis. B. Pūkelevičiūtės tekstuose sakralumo lygmuo ir į jį įsirašančio kūniškumo patirtis visada glaudžiai susiję su gamtiškąja erdve. B. Ciplijauskaitė yra taikliai pastebėjusi, kad esminė tema „Metūgėse“, apie kurią telkiasi visos kitos, esti intymus moters ryšys su gamta. Pastaroji įsilieja į visus tekstus ne tik kaip tam tikras fonas, bet ir kaip moters jausenas atspindinti, formuojanti, santykius su aplinka koreguojanti substancija. Kūno simbolika susipina su kosmoso simbolika. Iš gilios gamtiškumo pajautos formuojasi ir ypatingas santykis su krikščioniška tradicija. Tačiau stiprus atsivėrimas gamtos stichijoms, tapatinimasis su jomis neabejotinai turi ir panteistinių pagoniškai suvoktos šventumos aspektą. Ypatinga pagarba saulei ir žemei, kuri suvokiama kaip motina maitintoja, laiminanti ir atleidžianti kaltes: „Žemė jus ir vėl palaimins ir

³⁵ Ibid., p. 55.

³⁶ Ibid., p. 19.

³⁷ Св. Иоанн Кассян, *Борьба плоти и духа, Добротолубие*, М.: Паломник, 1998, с. 18.

³⁸ B. Pūkelevičiūtė, op. cit., p. 47.

atleis kaltes³⁹, viename iš tekstų pasirodanti Astartės, semitų deivės figūra, be abejo, reprezentuoja ne krikščionišką, o pagonišką pasaulėjautą: „Aš saulės pusėn atsisuksiu, sudėsiu savo at- / našas ir pratęsiu nesibaigiančias ir išdidžias / kartas“⁴⁰. Regint tokią krikščioniškos ir pagoniškos pasaulėjautų sampyną, rizikinga būtų tam tikrus simbolius sieti tik su krikščioniška tradicija. Skleisdamiesi gamtiškoje erdvėje šie simboliai patiria tokią stiprią transformaciją, kad ir būdami biblinio ar teologinio diskurso reprezentantais vis dėlto labiau atliepia ne biblinės, bet ikikrikščioniškos kultūros tradiciją. Tokį simbolio prasmės pokytį galime stebėti skyriaus „Karo pasakos“ pirmame eilėraštyje. Jo erdvėje iškyla angelo Abbadon figūra, kuri neabejotinai priklauso bibliniam diskursui. Apreiškime apaštalui Jonui Abbadon vardu vadinamas bedugnės angelas: „Jie turi sau karalių, bedugnės angelą, kurio vardas hebrajiškai ‘Abbadon’, o graikiškai tas vardas ‘Apollion’“ (Apr 9, p. 11). Tačiau atrodo, kad eilėraštyje veikiančiosios susitapatinimas su šiuo angelu – „Aš esu prarajos angelas -- / Mano sparnais laša derva. / Aš geriu iš karčių šulinių. Todėl trokštu - / kaip nusekusios jūros dugnas. / Nes aš esu angelas, vardu Abbadon“⁴¹ – labiau atliepia ne Biblija pagrįstą krikščionišką, o pagonišką pasaulėvaizdį, kuriame moteris-motina-žemė buvo traktuojama kaip tamsi bedugnė, urvas ar pragaras. Pirmoji eilėraščio dalis, kurioje jaučiamas ryškus tapatinimasis su gamtos stichijomis: „Aš esu vėtra!“; tarsi patvirtina išsikelimą prielaidą: šiame tekste santykis su ikikrikščioniška tradicija esti intensyvesnis.

Tačiau „Metūgėse“ yra nemaža vaizdinių, kurie, nors ir pakeistu pavidalu, gyvybingai atliepia krikščionišką tradiciją. Žmogaus gimimas svarbiausio krikščioniškos liturgijos momento – Pakylėjimo – metu įgauna sakralumo dimensiją: „Aš ateinu per patį Pakylėjimą, kai visi keliai / būna tušti, kai vargonai būna pritildyti. / <...> mano motina gailiai pravirksta. / Pirmą kartą. / Nes aš atskilau lyg uolos luitas, ir riedėsiu / žemyn. Be jos. <...>“⁴². Krikščioniškoje liturgijoje Pakylėjimo metu materialiosios substancijos – duona ir vynas – transformuojasi į dieviškąsias – Kristaus kūną ir kraują. Žemiškoji ir dieviškoji dimensijos maksimaliai suartėja. Kristaus žodžiai, ištarti Paskutinės vakarienės metu – „Imkite ir valgykite, nes tai yra mano kūnas...imkite ir gerkite, nes tai yra mano kraujas...“ – kuria bendrystę, santykio būtų tarp žmogaus ir Dievo. Jau cituotame B. Pūkelevičiūtės eilėraštyje gimimas, tapimas atskiru kūnu, nors ir šventu laiku, vis dėlto turi itin ryškius negatyvumo žymenis. Apie atsiskyrimą nuo motinos kūno kalbama mirties fenomeno semantinį lauką kuriančiais įvaizdžiais: „Tuomet aš atsiveikinu. / Susiglaudžia takas meldyne. Viksvos išga- / ląstos kaip peiliai. / Išsižioja bedantės drevės ir aš drebu visais / sąnariais. Bet negrįžtu atgal“. Dar viename poetiniame tekste kito kūno nešiojimas savo įsčiose suvokiamas kaip savojo kūno pratęsimas: „Aš ateinu ir nueinu, o mano kūne miega tavo / nežinomi sūnūs, lyg žvaigždynai didelė / nakties rankoj“⁴³.

DIEVO VAIZDINIO POLIFONIŠKUMAS

Santykio, susitikimo su *kitu* tikrovės lauke svarstytinas ir „Metūgėse“ pasirodantis Dievo vaizdinys. K. Bradūnas „Metūgių“ recenzijoje teigė, kad knygoje yra vengiama religinių temų, kad „autorei ‘Dievo veidas neišskaitomas. Kaip kaukė’. Todėl ji dar be galo svetima vi-

³⁹ Ibid., p. 16.

⁴⁰ Ibid., p. 19.

⁴¹ Ibid., p. 63.

⁴² Ibid., p. 27.

⁴³ Ibid., p. 19.

sai tai moderniai, bet be galo krikščioniškai poezijai, šiandien taip gaiviai bekylančiai Vakarų pasaulyje. Nors kartais Pūkelevičiūtė ir ima išskaičiuoti bažnytinį inventorių, jos žodžiuose neplazda ana antgamtinė malonė, kuria pulsuoja tikroji religinė poezija⁴⁴. K. Bradūno komentaras, pasitelkus trumpą eilėraščio citatą, nuskamba kaip priekaištas „Metūgėms“, tačiau būtent ši K. Bradūno pacituota įžvalga apie Dievo veido neišskaitomumą leidžia svarstyti apie B. Pūkelevičiūtės poezijoje besiskleidžiantį Dievo vaizdinį krikščioniškos mistikos akiratyje. Meistras Eckhartas yra kalbėjęs apie negalimybę išsakyti Dievą. Artimas šiai tradicijai prancūzų filosofas B. Pascalis taip pat teigė, kad Dievas mums visada lieka *Deus absconditus*. Jei Dievas būtų absoliučiai tikrai pažįstamas, jo pažinimas nebetektų tikėjimo prasmės⁴⁵. Prisimenant vėlesnę B. Pūkelevičiūtės knygą „Atradimo ruduo“ ir joje plėtojamą Dievo ieškojimo temą, būtų įmanoma galvoti, kad poetei nepažinaus Dievo problema buvo aktuali ir svarbi. Poetiniai neišskaitomo veido Dievo ir ypač kaukės įvaizdžiai atveria platesnę, teologiškai pagrįstą, šios problemos perspektyvą. XVI–XVII a. sandūroje teologijoje kilo papildomumo principo problema, kuri ir mūsų laikais, neaplenkiant taip pat ir literatūrinio diskurso, esti prisimenama ir svarstoma. Papildomumo principas teologijoje yra suvokiamas kaip Dievo vaizdinių įvairovė ir tų vaizdinių egzistavimas papildant vienas kitą. Koks nors vienas Dievo apibūdinimas negali tiksliai atspindėti Begalinio Dievo kaip aukščiausios tikrovės tobulumo. Pirminį Dievo Kūrėjo įvaizdį, aprėpiantį visą kūrinijos pilnatvę ir turtingumą, galima palyginti su mozaika. Mozaiką jungia tam tikras vidinis dėsningumas ir vienovė, tačiau ją sudaro gausybė mažų dalelių. Šiuo atveju – daugybė Dievo įvaizdžių. Šis pirminis mozaikinis Dievo paveikslas žmogui visuomet lieka neišbaigtas. Todėl, kalbant apie Dievą, neretai susiduriama su prieštaravimais. Teologas Karlas Frielingsdorfas yra teigęs, kad prieštaravimų vienovė „Dievo tikrovėje atpažįstame, vadindami Dievą kartu ir tolimu, ir artimu, patirdami Jį kaip tylintį, bet kartu ir kalbantį visais kūriniais; nežinodami, kaip į Jį kreiptis, nors Jis turi tūkstančius vardų; galiausiai žinodami Jį esant gerą ir gailingą, bet kartu ir netrukdančią vyksti daugybei baisių nusikaltimų“⁴⁶. B. Pūkelevičiūtė individualiai ir kūrybiškai atsiliepia į šią problemą: skirtinguose „Metūgių“ tekstuose iškyla vis kitoks Dievo vaizdinys. K. Bradūno išskirtame eilėraščio fragmente – „Dievo veidas neišskaitomas. Kaip kaukė“⁴⁷ – Jis pasirodo kaip nepažinus, labai tolimas, veikiau primenantis žmogui visiškai nepasiekiamą Absoliutą, kurį B. Pascalis apibūdino kaip filosofų ir teologų, o ne Abraomo, Izaoko ir Jokūbo Dievą, turėdamas galvoje, kad toks Dievas yra labiau filosofinė ar teologinė abstrakcija, neturinti savyje vienos svarbiausių Dievo gyvastingumą nusakančių savybių – tai santykio su *kitu*, kreipimosi į *kitą* potencijos. Tačiau kitame tekste Dievo nepažinumas netampa kliūtimi santykio steigčiai. Evangelinė apaštalo Tomo ir Kristaus susitikimo istorijos parafrazė pasitelkiama išsakant eilėraščio subjekto ir Dievo susitikimo tikrovę: „Mano durys visuomet užrakintos. / Bet vis tiek Tu įeisi ir tarsi: / – Tebūna ramybė ir tau. / Tada aš įdėsiu tavo šonan abi savo rankas: / Viešpatie mano, nepažįstamas mano / Dieve“⁴⁸. Veikiant poetinei vaizduotei, biblinė aukštutinio kambario, kur įvyksta

⁴⁴ K. Bradūnas, B. Pūkelevičiūtės ir V. Kazoko pirmosios knygos, p. 31.

⁴⁵ „Jei nebūtų neaiškumo, žmogus nejaustų savo sugedimo. Jei nebūtų aiškumo, žmogus nesitikėtų vaito. Vadinasi, mums yra ne tik teisinga, bet ir naudinga, kad Dievas iš dalies yra pasislėpęs ir iš dalies atsiskleidęs, nes žmogui vienodai pavojinga pažinti Dievą, nepažįstant savo skurdo, ir pažinti savo skurdą, nepažįstant Dievo (B. Pascal, *Mintys*, V.: Aidai, 1997, p. 586)

⁴⁶ K. Frielingsdorf, *Demoniški Dievo įvaizdžiai*, V.: Katalikų pasaulis, 2003, p. 19–20.

⁴⁷ B. Pūkelevičiūtė, op. cit., p. 55.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 31.

Tomo ir Kristaus susitikimas, erdvė transformuojasi. Ji suvidujinama, kitaip tariant, susitikimas tarp „Tu“ ir eilėraščio subjekto vyksta pastarojo sieloje. Susitikimas inicijuojamas to ateinančio „Tu“, nes lyrinis subjektas aiškiai nusako savo poziciją – „Mano durys visuomet užrakintos“. Tačiau susitikimas vyksta. Tai liudija dialogo situacija, kurią sustiprina taktilinis veiksmas: „tada aš įdėsiu tavo šonan abi savo rankas“. Taigi čia regime susitikimą per kalbą, susitikimą per kūnų sąveiką. Paskutinis eilėraščio sakinytis – kreipinio į Dievą, maldos akimirką – tarsi patvirtina įvykusio susitikimo autentiškumą ir gyvumą. Tačiau visas eilėraščio kontekstas leidžia kelti prielaidą, kad Dievas, su kuriuo susitinkama, ateina ne iš bažnytinės erdvės. Sėjiko figūra antrajame eilėraščio posme primena lietuviško Rūpintojėlio vaizdinį ir ji funkcionuoja gamtinėje erdvėje. Pirmajame ir antrajame eilėraščio posmuose skleidžiasi neišpildyto žodžio tema, kurią galima mąstyti neįvykusio susitikimo tarp eilėraščio subjekto ir Dievo lauke. Ši tema plėtojama kontrasto principu: pirmajame posme išskylantis barokiškai iškilingas mišių vaizdinys gretinamas su kitame posme piešiamu bujojančių usnių ir aštrių dagių vaizdiniu. Liturgija krikščioniškoje teologijoje suvokiama kaip Viešpaties atėjimas pas mus, kaip susitikimo su Dievu metas, todėl Sėjėjo figūra, išskylanti antrajame posme, gali būti suvokiama ir kaip implicitiškai veikiančioji pirmajame posme. Čia ji atsiveria per atversto mišiolio ir giesmynų vaizdinį: „Su trenksmu atsivers raudonas mišiolas ir / didieji giesmynai“. Sėjiko vaizdinys šiame poetiniame tekste – akivaizdi evangelinė palyginimo apie sėją parafrazė. Šį palyginimą atrandame visose sinoptinėse evangelijose, ir tai liudija apie jo reikšmingumą Jėzaus pasakytų palyginimų kontekste. Grūdai, išdygę tarp erškėčių, evangelijose simbolizuoja žmones, kurie išgirdo Dievo žodį, bet „tolyn eidami liko nusmelkti rūpesčių, turtų ir gyvenimo malonumų ir neduoda vaisiaus“ (Lk 8, p. 14). B. Pūkelevičiūtės poezijoje bergždumo įspūdis akivaizdus: „Grūdas buvo mestas negerą valandą: / Bujoja usnys ir aštrūs dagiai“. Jis šiek tiek sušvelninamas, kai žodis „sėjėjas“ iš bažnytinės erdvės perkeliamas į gamtą: „Ant ežios sėdi / mano Sėjikas ir verkia. Jo plaukai kaip balti / dobilai“. Taigi susitikimas su ateinančiuoju vyksta subjekto, įgavusio gamtos stichijos bruožų: „Aš esu aukštupio srovė – aš sukuosi verpe- / tais“, vidinėje erdvėje. Bažnytinė erdvė funkcionuoja kaip opozicija gamtai. Eilėraštyje „(Asperges)“ ataidinčios atgailos psalmės intonacijos girdimos būtent šioje erdvėje. Bažnytinės liturgijos dalis – apšlakstymas, kuri simbolizuoja apšalymą nuo nuodėmės per Kristaus teikiamą išganymą, eilėraštyje tampa jos subjekto inicijuojamu ir į save nukreiptu apšalimo ritualu: „Padėkit storus virvių krapylus. Nešlakstykite / manęs yzopu. / Aš pati įbridau į drumzliną liūną. / Mano pirštais praslydo žalieji maurai ir liemu apšivijo / dugno žolynais. / Aš nusiprausiau juodu dumbliu. / Ir dabar aš baltesnė už sniegą“⁴⁹.

„Metūgėse“ aptinkame ir tokį Dievo vaizdinį, kurio svarbiausiu apibūdinimu tampa nuolankumo ir žmogiškojo silpnumo reikalavimas. Tokio Dievo vaizdinys siejamas su vaikystės patirtimi. Krikščionybės diegiamas nuolankumas sukelia negatyvias svetimumo aplinkai ir vienumos būsenas: „Bet paskui vaikštau siaurais takais ir niekam / nerandu didelių vardų. Mano dainos būna / nuolankios, o vakarais aš verkiu ant mažų / medinių laiptų“⁵⁰. Šias būsenas ypač sustiprina dvi pirmosios eilėraščio eilutės, kuriose sutelktos tobulai harmoningos lyrinio subjekto patirtys. Pagoniško tikėjimo atspalvių turinti lyrinio subjekto kreiptis į saulę panaši į ritualinį veiksmą, po kurio lyrinis subjektas įgyja transparentišką, persiviečiantį pavidalą: „Rytai aš praskiriu du šiltus langinių delnus / ir mane perlieja

⁴⁹ Ibid., p. 23.

⁵⁰ Ibid., p. 39.

saulė. Rytais aš esu per- / matoma⁵¹. Antrajame eilėraščio posme nuolankumo ir silpnumo negatyvumas dar labiau suintensyvėja. Nuo Dievo, kuris reikalauja nuolankumo, atsiribojama atsisakant vaikystės patirčių ir peržengiant į kitą erdvę. Ši lyrinio subjekto veiksmą implikuoja pabertų vaikystės poterių ir užsklęstų durų metaforos.: „Vakar aš pabėriau žydrą karolių virtinę; / pabėriau savo vaikystės poterių - / Užsklęšk duris. Jis dalija pigias dovanas. / Jam patinka nulenktos galvos ir silpni keliai / O čia ateinu aš – ir sėju, ir atnašauju, ir / laiminu. Pati“. Atsiribojimas, užsisklendimas formuoja ne autentiško susitikimo su *kitu*, bet egocentriškumu persmelktą tikrovę, kurioje veikia ne Aš ir Tu, ne Aš ir Jis, bet Aš *pati* figūra. Nors šios Aš *pati* atliekami veiksmai, ypač vienas iš jų – laiminimo, tarsi išlaiko nukreipimo į kitą galimybę (laiminimo veiksmas skirtas ne sau pačiam, bet kažkam kitam), tačiau eilėraščio antrosios dalies pradžioje egzistavęs *Tu* išnyksta. Todėl laiminimo veiksmas atrodo nerealizuotas. Netgi grafinis eilėraščio vaizdas – brūkšnys po žodžio „aš“ – byloja apie perskyrą tarp šios figūros ir *kito*, kuriam sakoma: „Jeigu tau reikia – melskis“.

Santykio su Dievu steigį atrandame ir paskutiniame „Metūgių“ eilėraštyje. Jo pradžios erdvė iškyla kaip apokaliptinė seno pasaulio griuvimą ženklinanti vizija: „Nuodėguliai teberūksta. / Palaidok mirusius. / Tuščių laukų vidury siūbuoja pakartas mė- / nuo. Tamsiai mėlyni varnai skrenda pro šalį / jų sparnai užgauna negyvo mėnesio / veidą“⁵¹. Tačiau senojo pasaulio nykimas inspiruoja kūrybinį veiksmą, kuris eilėraštyje įgyja biblinę, naujos žemės ir naujo dangaus sukūrimo, atmintį. Naujas pasaulis turi kilti iš meilės dvasios: „<...> Garsiai rėkia didžiuliai dirvonai – šaukiasi / tavo rankų ir meilės“, nes tik tokia galia įmanoma perplėsti juodą dirvonų velėną, po kuria „miega nauji pavasariai ir ateinančių / kartų aistros“. Iš to paties kūrybinio vyksmo išnyra ir Dievo figūra. Eilėraštyje veikiantysis bibliinio pasakojimo apie pasaulio sukūrimą principu formuoja Dievą pagal savo pavidalą: „Tu sukursi savo pavidalu Dievą. / Jis prausis su tavimi prie šaltinio ir vakarais / sėdės su tavimi ant slenksčio. / Jis matys pūslėtas tavo rankas, jis girdės ramų tavo širdies plakimą. / Ir Jis į Tave įtikės“. Toks Dievas nėra teologinė abstrakcija. Tai žmogiškajai būčiai atviras, žmogaus kasdieninius veiksmus prisiimantis, jį regintis ir girdintis Dievas. Tai Dievas, su kuriuo susitinkama, su kuriuo kuriama artumo, autentiško ryšio tikrovė, kuri įtvirtinama paskutiniu eilėraščio sakiniu: „Ir Jis Tave įtikės“. Šia ištartimi apverčiamas tradiciškai suvokiamas Dievo ir žmogaus santykis: ne žmogus, bet sukurtasis Dievas įtiki į savo kūrėją – žmogų. Regis, kad santykio dalyvių sukeitimas vietomis nesuardo pačios santykio kvintesencijos. Didžiosios raidės, žyminčios asmeninius įvardžius „Aš“ ir „Tu“, galėtų būti nuoroda į eksplicitiškai neišreikštą jungties tarp šitų „Aš“ ir „Tu“ pilnatvę.

IŠVADOS

Gilinantį ir kritinį recepcijoje aktualizuotas moteriškumo, erotinio prado sklaidos, moti-nystės, vaisingumo, susitikimo su Dievu temas B. Pūkelevičiūtės „Metūgėse“, atrodė tikslinga jas matyti ir interpretuoti tarpdisciplininio literatūros ir teologijos, taip pat literatūros ir Biblijos santykio akiraityje siekiant papildyti ir praplėsti ankstesnes „Metūgių“ analizes, kurios suprojektavo gana tikslų ryškiausių jos temų ir problemų horizontą, bet užymėjo tik fragmentiškus kūrinių sąsajų su teologiniais ir bibliniais kontekstais kontūrus.

Ypač svarbiu lauku, stebint „Metūgių“ metaforose ir simboliuose ryškėjančią kūniškumo sampratą, kūno ir sielos vienvė, moteriškumo ir erotiškumo vaizdiniją, pasirodė esanti biblinė „Giesmių giesmės“ knyga. B. Pūkelevičiūtė modeliavo naują, iki tol lietuvių literatūroje

⁵¹ Ibid., p. 69.

neįprastą geismingos, mylinčios ir savo aistros neslepiančios moters figūrą, taip pat kūno, ne tik kaip biologinės substancijos, bet ir kaip susitikimo, santykio su *kitu* suvoktį, tad „Giesmių giesmėje“ besiskleidžiantis žmogaus kūno išaukštinimas, meilės – ne tik dvasiškos, bet ir kūniškos – traktuotė, regis, tapo itin svarbia atrama formuojant „Metūgių“ pasaulėvaizdį. Tai įrodo itin gausios akivaizdžios ir labiau paslėptos B. Pūkelevičiūtės tekstų aliuizijos į šią vieną poetiškiausių Senojo Testamento knygu.

„Giesmių giesmės“ akiratyje, pritraukiant ir daugiau kultūrinių kontekstų, mąstomos ir kitos kūniškumo bei meilės semantiniam laukui priklausančios temos. Moters kaip motinos figūra, vaisingumo ir nevaisingumo problematika tampa teologinių ir biblinių bei mitologinių, pagoniškų reikšmių susitikimo lauku. Akivaizdžiomis aliuizijomis į krikščioniškos plotmės figūras arba krikščioniškos liturgijos dėmenis, polifoniško santykio su Dievu steigtimi poetė tikrina teologines tiesas. Asmenišką krikščioniškos religijos išgyvenimas tampa tų tiesų gyvybingumo indikatoriumi. Kuriančią sąmonę atliepančios teologinės tiesos ir bibliniai įvaizdžiai perkeliama į poetinį diskursą transformacijos principu: jų pavidalai, prasmės akcentai moduliuojami veikiant autentiškiems savęs ir pasaulio regėsenos principams. Tų pačių principų akiratyje „Metūgėse“ skleidžiasi ir kitoks, labiau provokuojantis, santykis su krikščioniška tradicija. Jo raišką tekste regime tuomet, kai biblinį ar teologinį diskursą reprezentuojantys įvaizdžiai ar figūros pasirodo nepakitusių pavidalu, tačiau gilesnė teksto analizė atskleidžia jo teologinio ar biblinio pagrindo prarastį. Dėl įvairių priežasčių, neretai siekiant paryškinti moteriškąją tapatybę, dar labiau atverti provokatyvias moters pasaulio reikšmes, tokie įvaizdžiai pasislenka ne krikščioniško, bet mitinio lauko link ir reikalauja juo grindžiamos interpretacijos. Svarbu pažymėti, kad taip transformuojami krikščioniški vaizdiniai jokiū būdu nenureikšminami. Tokio, kitą prasminį krūvį gavusio, įvaizdžio funkcionavimas tekste rodo poetės dėmesingumą jam, o kartu ir tam diskursui, iš kurio tas įvaizdis ateina. Pridengti mitologinės plotmės sluoksniu krikščioniški vaizdiniai neabejotinai dalyvauja kultūrinių reikšmių apykaitoje, kurią galima pavadinti vienu svarbiausių modernios religinės sąmonės steigties „Metūgėse“ principų.

Gauta 2007 09 03
Parengta 2007 10 09

ERNESTA JUKNYTĖ

The theology of meeting in Birutė Pūkelevičiūtės “Metūgės”

Summary

Birutė Pūkelevičiūtė is one of the most distinctive and strongest voices both in the literary medium of the [Lithuanian] Diaspora and Lithuania, and her first book “Metūgės” can be regarded as a new phase in women’s poetry.

In seems expedient to interpret the spread of femininity and erotic nature, as well as themes of motherhood, fertility and meeting with God found in Pūkelevičiūtės “Metūgės” within the scope of inter-disciplinary literature and theology, as well as the relation between literature and the Bible, in order to supplement and expand the earlier analyses of “Metūgės”, which projected a rather precise horizon of her most

vivid themes and problems, but marked only fragmentary contours of the links of the work with theological and Biblical contexts.

The Biblical book “Song of Songs” appeared to be a particularly important field in observing the understanding of flesh, unity between body and soul and the set of images of femininity and eroticism, emerging in the metaphors and symbols of “Metūgės”. The obvious and more obscure allusions of Pūkelevičiūtės texts to this one of the most poetic books of the Old Testament helped the poetess to model a new figure of woman, unaccustomed so far in the Lithuanian literature, – sensual, loving and not hiding her passion, to express in a poetic way the concept of the body as a meeting, a relation with the Other.

Other themes belonging to the semantic field of flesh and love are being dwelt upon within the scope of “Song of Songs”, attracting more cultural contexts. Woman as a motherly figure, the problems of fertility and childlessness become the field where theological, Biblical, as well as mythological and pagan meanings meet. In “Metūgės”, under the influence of the authentic principles of the view of self and the world, these meanings acquire new shapes and nuances. Christian images are often covered by a mythological layer, thus establishing a provocative relation with the Christian tradition. Such relation, however, in no way means depriving this tradition of its meaning. There is no doubt that Christian images, permeated with mythological symbols, take part in the circulation of cultural meanings which could be called one of the most important principles of the establishment of modern religious conscience in “Metūgės”.